

د طب نامې چاپي متون: متني تنقيد

(د متن خپرني د اصولو په رڼا کښې)

A Textual Criticism of Edited Texts of Tib-Nama

Abdullah Jan Abid*

ABSTRACT:

Tib Nama is a Pashto masnavi by Khushal Khan Khattak. It is a classic text and the classic texts are the basic sources of literary historiography, Lexicography and grammar of a language. This Masnavi has been edited and published many times from Kabul and Peshawar. The Present study is a textual critique of the edited version of the Masnavi. This study would be interesting for Pashto reader of classic literature as well as textual critics.

د طب نامې څه برخې په ۱۹۵۲ء کښې په وړومبي ځل فضل نامه کښې چاپ شوې دي او بيا وروستو دغه برخې د سيد رسول رسا په ارمغان خوشحال کښې راغلي دي، خو طب نامه په ځانگړي ډول په لومړي ځل په ۱۳۴۵ هـ ش / ۱۹۲۲ء کښې د محترم صديق الله رښتين په تدوين، د پښتو ټولني کابل له خوا چاپ شوې او خوره شوې ده- له دې چا په وروستو د طب نامې دوه ځانگړي چاپونه په پېښور کښې خپاره شوي دي، چې د يو چاپ مدون محترم همېش خليل او د دويم چاپ مدون محترم تقويم الحق کاکا خېل د م- د محترم همېش خليل مرتب طب نامه په دسمبر ۱۹۸۴ء کښې پاکستان خوشحال ادبي جرگې او د محترم تقويم الحق کاکا خېل مرتب طب نامه په ۱۹۸۵ء کښې خوشحال ريسرچ سيل پښتو اکېډمۍ پېښور

* Associate Professor, Pakistani Languages, AIOU Islamabad, Pakistan

يونيورسټي چاپ کړې ده- وروستو د طب نامې متن د خوشحال خټک په هغه کليات کښې هم راغلې دے، چې په ۲۰۰۵ء کښې په اول ځل دانش خپرنډويه ټولنې شائع کړې دے- د کليات مرتب خو د طب نامې متني ماخذ نه دے ښودلې، خو په ډېرو مواردو کښې گمان کيږي، چې دغه متن د محترم همېش خليل مرتب کړې طب نامې څخه اخستې شوې وي- د طب نامې د چاپي متونو د ذکر نه پس به اوس د دې په ځانگړو چاپي متونو مفصلې خبرې کولې شي:

طب نامه د محترم صديق الله رښتين په تدوين:

دا چاپي متن ۱۳ مخه (د الف نه تر م مخه پورې) مقدمه لري د مقدمې په اوله برخه کښې د طب نامې په باب لنډې خبرې شوې دي، د متن د قلمي نسخې تعارف پکښې شوې دے او د وړاندينو چاپونو ځينې تسامحات او د متن ځينې نادر لغات پکښې ښودلې شوي دي- د مقدمې په بله برخه کښې د خوشحال خټک اثار، د هغو چاپونه، د کليات قلمي نسخې او د خوشحال په باب ليکلي شوي اثار ښوولي شوي دي- تر مقدمې وروستو د طب نامې متن (د ۱ نه تر ۴۰ مخه پورې)، بيا د فضل نامې نه د صحبت اداب (د ۴۱ نه تر ۴۸ مخه پورې) او په پاې کښې د طب نامې د لغاتو معنې (د ۴۹ نه تر ۵۷ مخه پورې) ورکړې شوي دي-

د طب نامې دا زېر بحث متن د فضل نامې (د طب نامې متعلقه برخه) او يوې خطي نسخې له مخې تهيه کړې شوې دے- مدون د دغې خطي نسخې او د هغې د متعلقاتو په باب خپل معروضات داسې وړاندې کړي دي:

”د طب نامې يوه زړه قلمي نسخه د پښتو ټولنې په کتابونو کښې موجوده وه- دا نسخه څو کاله پخوا د پښتو ژبې يو زوړ ليکوال محمد عمر بلبل افغان د پښتو ټولنې کتابخاني ته ورکړې وه-

دا نسخه د سر له خوانه کامله ده، مگر په منځ او اخر کښې
نې دوه پاڼې نیمگړې دي- ټول مخونه يې (۴۲) دي، په پاڅه
نستعلیق خط د خټکو په لیک دود لیکل شوې ده- د کلمو
لیک دود يې ډېر سم او رسا دی، چه يو څو مثالې يې د
نمونې په توگه دادي -

کور کمڼ، وچ کونځلی، نمر، یوازې، دومره خبره ده چه په دې
نسخه کښې (ښ، ږ، گ، ڼ، ځ) په دې ډول لیکل شوي دي (ژ،
ش، ک، ڼ، ځ) مگر نور توري د موجوده وخت په لیک دود
سم دی -

په دې کتاب کښې تر یوه ځایه د یوناني طب ځیني دواگانې
او درنځو نو نسخې بیان شوی دی- په وروستی- برخه کښې
يې دروغتیا د ساتنې او صحت په باره کښې ځیني خوږې
خبرې دی- دغه شان پکښې یو له بله د ښځې او څښتن د
حقونو بیان هم راغلی دي- اخري برخه يې د حکمت خبرې دي
د دې کتاب زیاته برخه په لنډه مثنوی یعنی په خفیف (اته
خپیز) بحر لیکل شوې ده- یوازې په آخري برخه کښې يې یو
پارکي او یوه بولله هم شته چه دغه بولله د خوشحال په
کلیات کښې هم راغلې ده- مگر کله چه د مطلب له مخه دغه
بولله د طب نامې له مطالبو سره زیات نږدېوالی لری او
دروغتیا د ساتنې ښودنه ده: نو ځکه د طب نامې سره یو ځای
راوړل شوې ده- مونږ د طب نامې په اخر کښې د فضل نامې
له چاپي نسخې څخه هم یوه برخه را اخیستې ده چه د طب
نامې له موضوع سره یو څه ارتباط لري-

دغه نسخه چه په پښتو ټولنه کښې موجوده ده، د سرد
پاسه پرې په سره قلم (طب خوشحال خټک) لیکل شوی دی

مگر مونږ يې (طب نامه) بولو - ولی چه د خوشحال د ټولو کتابو د نومونو سبک هم دغه دی لکه : بازنامه، فراقنامه، سوات نامه او نور -

که څه هم زمونږ د ادبیاتو د تاریخ په کتابونو کښې دغه نوم د (صحة البدن) په نامه ثبت شوی دی، خو دومره دروند عربي نوم هیڅکله د خوشحال خټک په طبیعت برابر نه راځي، له دې کبله مو د "طب نامې" نوم غوره وباله - د دې کتاب یوه بله قلمي نسخه هم په پښتو ټولنه کښې شته چه د ارواښاد محمد بلبل افغان په قلم له دغی اصلی نسخې نه نقل شوې ده او زیاته صحیح ده -^(۱)

د خطي نسخې په دې تعارف کښې ځینې نیمګړتیاوې لیدم کيږي - د مثال په توګه مدون د دې نسخې د سیاهی، مسطر، قطعي، کاغذ او بېتونو د شمېر په باب هېڅ نه دي وئيلي -

د طب نامې دا متن په څو حوالو د اهمیت وړ دے اوله دا چې دا د طب نامې وړومبې ځانګړې متن دے، چې د چاپ ډګر ته راوتلې دے او په پېل کښې یوه مقدمه لري - متن ئې د حاشیو اهتمام لري چې نسخه بدلې او نور متني اطلاعات پکښې ورکړې شوي دي او دغسې په پامه کښې د ګرانو لفظونو له پاره فرهنگ هم لري - بله دا چې دا چاپ په خپل نص کښې د فضل نامې د طب نامې د برخې په پرتله، د ځینو بېتونو اضافه هم لري، چې دا دي:

درنجو غوندي ئې جوړ کړه

د اس والی تاؤ ئې سوړ کړه (۲ مخ)

د سړه پیاز اوبه دوه میله

په چشمانو کړه علیله (۲ مخ)

بيا ميده دارو پرې ورکړه
(۲ مخ) پټۍ سخته په بصر کړه

په دا شان کړه درې ايام
(۲ مخ) گوندي روغ شي نیک فرجام

په تول سم سره ميده کړه
(۷ مخ) په بصر کښې ئې سيده کړه

تل دې گرمه غذا خورينه
(۲۲ مخ) خو شفا باندې ورځينه

خو دې سره سره په دې متن کښې ځينې کموتونه هم شته، لکه :
که څه هم يو پله په دې متن کښې د خطي نسخې څخه دغه لوړ درج شوي
بېتونو اضافه شوي دي، نو بل پله ځينې هغه بېتونو پکښې نه ليدۍ کيږي،
کوم چې د فضل نامې د طب نامې په برخه کښې راغلي دي- غوره به وي چې
دلته ئې څو مثالونه وښايو:

دا همـــه سره ميده کړه
بيا همـــه سره پخته کړه

د فضل نامې د ۲۰۵ مخ اووم بيت دے چې "دارود نفس د خلط د هر
خلط (علت) د اشتهاوډېرول، درنگ د ښه کېدلو" په فصل کښې راغلې دے-

د فصل د بېتونو شمېر پنځلس دے، خو مذکورہ فصل چې په زېر بحث متن کېنې په ۱۲ او ۱۷ مخونو راوړې شوے دے، نو د بېتونو شمېر ئې خوارلس دے او دغه بره درج شوے بېت پکېنې کم دے۔

د نفـس کـا هـلـي پـه دـا درو مـي

بېـمـار زـر صـحـت بـيـا مـو مـي

د فضل نامې د ۲۰۷ مخ څلورم بېت دے، چې "د نفس خوږي دارو" د فصل د "دارو ديگر" تر عنوان لاندې درج دے۔ دغه عنوان ټول څلور بېته لري "خو د زېر بحث متن په ۱۸ مخ دغه بېتونه درې دي او لوړ درج شوے بېت پکېنې نه دي رانقل شوے۔

تـر دـا بـه بـه دـارو نـه وـي

د پـر مـي و کـه هـر چـو شـه وـي

د فضل نامې د ۲۱۲ مخ (سهوا ورته ۱۱۲ ليکلے شوے دے) پنځم بېت دے۔ چې "دارو د پرميو د زحمت" ئې د برخې عنوان دے، چې ټول بېتونه پکېنې شپړ دي، خو دغه برخه چې د زېر بحث متن په ۲۴ مخ راغلې ده، پنځه بېتونه پکېنې راوړے شوي دي او پاسنۍ درج شوے بېت پکېنې نشته۔

چـي مـي پـه چـر تـه و لـاړ وـي

آر ائـش د تـر و لـاړ وـي

د غـم ژـن غـونـدې دې اوسـي

هـر هـوس دې لـه زړه يوسـي

د فضل نامې د ۲۲۲ مخ اتم او نهم بېتونه دي، چې د فصل عنوان ئې دے، "حق د مرد په عورت"۔ دغه فصل ټول ۵۸ بېتونه لري، خو په زېر بحث متن کېنې پاسني درج شوي دوه بېته کم دي او شمېره ئې ۵۲ ده۔

تـر ز غـفـرانـو تـر عـنـبره لـري د پـره

پـه خـوراک او پـه بـخور نـفـع اگـر

گرد غبار غار مه چيقر هوا بدبويه
رنځ علت وبا پيدا كيږي اكثر
ډېر زحمت په وخت د مني پيدا كيږي
لكه سل، تبه، قولنج بلا تر
د مولی په خوراك كښې دي دوه گټې
بد هضمي ريگ مټانه كاندي بدر

پاسني درج شوي څلور بېتونه د زېر بحث متن په هغه قصيده (د صحت خبرې) كښې كم دي، كومې چې د متن پنځه مخونه (د ۳۲ مخ نه تر ۴۰ پوري) نيولي دي او ۲۳ بېتونه لري- اوس هر كله چې دغه قصيده په بشپړ ډول د خوشحال خټك د مرغلرې (د ۵۸۱ نه تر ۵۸۵ مخه پوري)، د كامل چاپ كليات (د ۵۱۹ نه تر ۵۲۴ مخه پوري) او د ارمغان خوشحال (د ۵۲ نه تر ۵۹ مخه پوري) په متن كښې راغلې ده، نو په دغه ټولو چاپو كښې ئې د بېتونو شمېر ۲۷ دے (د مرغلرې په متن كښې ئې يو بېت تكرار شوے دے، ځكه نو دغه شمېره هلته ۲۸ ليدي شي) چې دغه څلور واړه بېتونه پكښې راوړل شوي دي- پرته له دې په دې زېر بحث متن كښې دمذكوره قصيدي د بېتونو ترتيب هم په ځينو برخو كښې گډوډ دے- دې قصيدي (صحت خبرې) پسې برخه د صحت آداب كښې ۳۲ بېتونه راوړل شوي دي او په حاشيه كښې ورته دا عبارت ليكلے شوے دے: دغه برخه له چاپي فضل نامې څخه نقل شوې ده اود طب نامې په قلمي نسخه كښې نشته- (۲)

خو د فضل نامې په دغه برخه (د ۱۸۱ نه تر ۱۸۴ مخه پوري) كښې ټول بېتونه ۲۴ دي، ځكه نو د زېر بحث متن په دې برخه كښې هم ۳۲ بېتونه كم دي- بله دا چې په فضل نامه كښې كوم فصل (ادب د عورت د ميره د زيست روزگار) په ۱۸۴ او ۱۸۵ مخونو راغله دے، د هغې ۱۸ بېتونه هم د دې فصل (د صحت خبرې) د بېتونو په تسلسل كښې بلا عنوانه راوړې شوي دي- هلته د فصل ټول بېتونه ۲۱ دي خو په فضل نامه كښې دغه برخه (د

۱۸۵ نه تر ۱۹۰ مخه پورې، په ۸۳ بېتونو مشتمله ده، نو اوس د متن په دې برخه کېنې هم ۵۰ بېتونه کم دي او بيا د "حمام تعريف" کېنې ۱۳ بېتونه راغلي دي، خو په فضل نامه (۱۹۰ او ۱۹۱ مخونه) کېنې متعلقه بېتونه ۱۲ دي چې دلته هم درې بېته کم دي -

• دا زېر بحث متن نه يواځې د بېتونو کموتونه لري، بلکې په ځينو برخو کېنې ئې داسې بېتونه هم ترسترگو کيږي، چې قافيې ئې موزونې نه دي - د مثال دپاره دا لاندې درج شوي بېتونه وځيرئ -

بدبو ئې د خولې يا وينی

(۲۲ مخ)

چه ئې پاس يا کوزی وينی

په خندا دې واړه ورکا

(۳۱ مخ)

مال خه ځان دې ترې هم ځارکا

که مئين پريوه نه وی

(۳۴ مخ)

نه چه غم پرې باندې نه وی

مگر حکم وتا درکا

(۳۵ مخ)

يادتا په لاس خه درکا

• د متن فرهنگ مختصر د، چې د متن گڼ شمېره گران لغتونه پکښې نه دي حل شوي، مثلاً په متن کېنې د طب ډېرو راغليو مصطلحاتو، مفصلو تشریحاتو ته اړتيا ليدې شي، خو متأسفانه توجه ورته نه ده شوي - د بحث نتيجه دا شوه چې د طب نامې په دې وړومبي ځانگړي چاپي ايډيشن

کښې ځای په ځای متن حذف کړې شوی دی، د ځینو بېتونو قافيي پکښې هم موزوني نه دي، د نسخې معروضي کوائف هم نیمګړي دي او فرهنګ یې هم مختصر دی. دغه ټول کموتونه داسې دي چې د تحقیق او تدوین روشونه یې اجازت نه ورکوي. ځکه نو پکار ده چې د زړو متونو د تدوین په وخت متعلقه او مروجه روشونه په پام کښې وساتل شي.

طب نامه د همېش خليل په تدوین:

د طب نامې په دې چاپي متن کښې مندرجات په دې ترتیب دي: د نواز حسرت یادونه یو مخ (۴ مخ)، دا نسخه ۴ مخه (د ۵ نه تر ۸ مخه پورې)، مقدمه ۱۰ مخه (د ۹ نه تر ۱۸ مخه پورې)، فهرست ۲ مخه (۱۹ او ۲۰ مخونه)، متن ۹۷ مخه (د ۲۱ نه تر ۱۱۷ مخه پورې)، ضمیمه یو مخ (۱۱۸ مخ)، نوټونه ۱۱ مخه (د ۱۱۹ نه تر ۱۲۹ مخه پورې)، فرهنګ ۴۲ مخه (د ۱۳۰ نه تر ۱۷۱ مخه پورې) او ماخذونه یو (۱۷۲ مخ).

د طب نامې دا متن د کابل چاپ نسخې او د پښتو اکېډمۍ د کتاب خانې د یوې خطي نسخې (ق نمبر ۹۳۴۰) له مخې ترتیب کړې شوی دی، د متن په پېل کښې د خطي نسخې په تعارف کښې وئیلې شوي دي، چې دغه نسخه د ارواښاد محمد نواز خټک ملکیت و، چې د خپل ژوند په اخري شپو ورځو کښې یې سره د نورو چاپي او خطي نسخو پښتو اکېډمۍ ته سوغات کړې ده (۳). د خطي نسخې د تعارف نه پس د مقدمې ټول مندرجات د طب زوکړې او ودې پړاوونو ته وقف دي. چې پکښې د طب په مختلفو نظریو هم لنډ بحث شوی دی او د طب په حواله د معروفو شخصیاتو او کتابونو ذکر هم لري. د مقدمې نه وروستو بڼه کار دا شوی دی، چې د متن د مندرجاتو فهرست ورکړې شوی، ځکه چې زموږ اکثر تدوین شوي متون د مندرجاتو د فهرست څخه محروم دي. دغسې د پېل نه ترپامه پورې د متن ټولو بېتونو ته نومرې ورکړې شوي دي او د دغو نومرو مطابق په نوټونو کښې د متعلقه

بېتونو نسخه بدلې او نور متعلقه اطلاعات ورکړې شوي دي- د متن فرهنگ مفصل دے، گران لغات پکښې هم سپړلې شوي دي او د مصطلحاتو تشریحات پکښې هم شوي دي-

دا متن تر ډېره حده د تدوین د روشونو سره اړخ لگوي- د نسخې تعارف پکښې تر ډېره حده مکمل دے- په متن کښې د استفاده شوو نسخو د پاره مخففات ټاکل شوي دي- مقدمه ئې د موضوع په ارتباط خورا ډېر معلومات او اطلاعات وړاندې کوي او متن ئې نوټونه او مفصل فرهنگ لري، خو دې نښگڼو سره سره په دې متن کښې ځینې کمونونه هم لیدل کیږي، چې په لاندې کرښو کښې پرې یو سر سري نظر اچوؤ:

• د دې متن په مقدمه کښې وئیلې شوي دي چې: "د طب نامې دا چاپي نسخه د پېښور پوهنتون د پښتو اکېډمۍ د خطي نسخې او پوهاند رشتین په سمون او کتنه د پښتو ټولنې کابل له خوا په کال ۱۹۶۲ء کښې چاپ شوې نسخې د یوې تقابلي مطالعې نتیجه ده، چې فرق ئې په "نوټونو" کښې په گوته کړې شوي دے" (۴) اوس چې د طب نامې متن لومړې په فضل نامه، بیا په ارمغان خوشحال او پرې پسې په ځانگړي ډول د محترم رښتین په چاپ نسخه کښې راغلې دے، نو د تدوین د روشونو په رڼا کښې په زېر بحث متن کښې دغه ټول چاپونه د استفادې وړ و- پکار ده چې د یوې چاپي نسخې په ځای د ډېرو چاپي نسخو نه استفاده شوې وي، ولې چې په ډېرو مواردو کښې د دغو نسخو قرات یو شان نه دے او فرقونه پکښې پرېمانه دي-

په متن کښې ځینې بېټونه داسې هم ترسترگو کیږي چې یا خوئې د قافیو توري یو شان وي او یا دغه توري هم قافیه نه وي- د مثال د پاره دا لاندې درج شوي بېټونه وڅېړئ:

یو بصري بل مامیره کړه

(۳۰ مخ)

هم زعفران کف دریا کړه

- د هر ټوخي دارو دا دي
(۳۷ مخ) چې آسان دارو دي دا دي
- ښه دارو د يرقان دا دي
(۴۰ مخ) که ئې وگورم آسان دي
- اووه ورځې دا رنگ ته کړه
(۴۱ مخ) نور دې هر کار ته شاته کړه
- اوبه واخله ته له شهره
(۴۴ مخ) په گوشه له تمام شهره
- بل سبا دې بيا هم وښي
(۴۴ مخ) ستا صحت به په دا وښي
- دا به واپه ځيني دور شي
(۵۱ مخ) په صحت به دې مخ سوړ شي
- ښه دارو دي دا د گېلې
(۵۲ مخ) که دې درد کيږي د گېلې
- د جميا تخم دې واخله
(۸۲ مخ) سم تري ورسره واخله

خه خو لږ ئې په ناشته خوره
و هر درد ته دا دارو خوره
(۸۷ مخ)

که مئین پر یوه نه وي
نه چې غم پرې باندې نه وي
(۱۰۱ مخ)

- د متن په پاڼه کې چې په ۱۱۸ مخ کومه ضمیمه ورکړې شوې ده، په هغې کې وئیلې شوي دي چې: "ځینې شعرونه سهواً د کتابت نه پاتې شوي دي، چې وروستو ئې پخپل ځای په دوباره لیکلو کې زیات کړاؤ و مجبوراً ئې دلته لیکو او بیا لږ وړاندې لیکي: د نس خوږې د علاج سره دې د شعر ۳۹۹ نه پس دا هم ولوسته شي" (۵):

که سپرکی شکرې سمې
سره آس کړې بېش وکمي
یو یو کف ئې هر سبا خوره
په درست کال همېشه دا خوره
هر زحمت په دا ورکېږي
پرې قوت د مرد زیاتېږي
دا وئیل باور لما کړه
یائی ته تجربه بیا کړه

خو دغه ټول بېتونه د همدې متن په ۸۳ مخ د وړاندې نه موجود دي، چې عنوان ئې د: "فائده د سپرکو" او په نوټونو کې ورته مدون نوټ هم لیکلې د: "چې دغه بېتونه د کابل چاپ نسخه کې نشته" (۶) - بله دا چې په متن کې د دویم بېت قرات داسې راغلې د:

یو یو کف په هر سبا خوره
په درست عمر همېش دا خوره

او د اخري بېټ دوهمه مصرعه داسې ده: "او کۀ نه تجربه بيا کړه" اوس ددې متن په باب نورې خبرې به وړاندې د محترم تقويم الحق کا کا خېل د تدوين کړې طب نامې په بحث کښې کولې شي:

طب نامه د محترم سيد تقويم الحق کا کا خېل په تدوين:

د طب نامې په دې چاپي متن کښې مندرجات په دې ترتيب دي: د محترم محمد نواز طائر د پېل خبرې ۳ مخه (د مخ ۴ نه تر ۶ پورې)، د مدون مقدمه ۵ مخه (د ۷ مخ نه تر ۱۱ پورې)، د مقدمې او فرهنگ کتابيات، يو مخ (۱۲ مخ)، متن ۱۲۷ مخه (د ۱۳ مخ نه تر ۱۳۹ مخه پورې)، فرهنگ مصطلحات ۳ مخه (د ۱۲۰ مخ نه تر ۱۳۲ پورې)، فرهنگ مفردات ۴۲ مخه (د ۱۱ مخ نه تر ۱۷۴ پورې) -

دا متن هم لکه د تېر چاپي متن د کابل چاپ نسخې او د پښتو اکېډمۍ د کتاب خانې د خطي نسخې (ق نمبر ۹۳۴۰) له مخې ترتيب شوی دے، چې مخففات ورته ټاکل شوي دي. د متن مقدمه بېخي لنډه ده چې د طب نامې د وړاندينو چاپونو يادونه، د اسلامي طب اهميت، د شمسي برجونو د انگرېزي مياشتو سره د مطابقت جدول، د طب د اوزانو وضاحت او فرهنگ مفردات د تهېي مېتود پکښې ورکړې شوي دي -

د مقدمې نه وروستو په کتابيات کښې لس ماخذونه ښودلې شوي دي، چې د مقدمې او فرهنگ په ليکلو او مرتب کولو کښې ترېنه استفاده شوې ده. په متن کښې بېټونو ته نومرې نه دي ورکړې شوې. په حاشيو کښې ځاے په ځاے نسخه بدلې ښودلې شوي دي، خو د منظم اهتمام څخه بېر - البته د متن د مفرداتو له پاره چې کوم فرهنگ مرتب شوی دے، هغه تر ډېره حده د متن په تفهيم کښې گټور دے او هر مفرد سره پکښې د طب مشهور نومونه هم ورکړې شوي دي او د هريو رنگ، ذائقه، فائده او طريقه کار پکښې هم ښودلې شوي دے - خو په دې متن کښې د متن خپرني د اصولو تر مخې دغه

لاندې کموتونه هم شته-

• په متن کښې چې د پښتو اکېډمۍ د کتاب خانې د کومې خطي نسخې نه استفاده شوې ده- په مقدمه کښې د هغې متني معارض او موافق نه دي بيان شوي او يواځې يادونه ئې شوې ده- دغسې د تدوين د طريقه کار وضاحت هم په مقدمه کښې نه دے شوه او يواځې دا وئيلے شوي دي چې : "دا موجوده نسخه ما د دې دواړو نسخو (کابل چاپ نسخه او خطي نسخه) نه مرتب کړې ده، (۷) خو د فضل نامې، ارمغان خوشحال او د استاد همېش نسخې په دې حواله نظر انداز کړې شوي دي او متن ورسره نه دې مقابله کړې شوه-

لکه چې په تېر شوي بحث کښې ووييلے شول چې د استاد همېش متن او دا زېر بحث متن د کابل چاپ نسخې او د پښتو اکېډمۍ د خطي نسخې له مخې مرتب شوه دے يعني د دواړو چاپي متونو ماخذونه يودي، خو اوس چې دا دواړه متون (د استاد همېش چاپ متن او محترم ميا تقويم چاپ متن) په خپلو کښې پرته کوؤ او سنجوؤ نو دا حقيقت رامنځ ته کيږي، چې دا زېر بحث متن بشپړ نه دے او د ځينو بېتنو کموت لري- څو مثالونه ئې دا دي :

يو کنجکه ورسره کړه

دا نهه توکه په شماره کړه

د محترم همېش خليل د متن ۳۲۵ مخ درېم بېت دے، چې "دارو د ټوخي" تر عنوان لاندې برخه کښې راغلې دے- په زېر بحث متن کښې د دغې برخې بېتونه د ۳۱ مخ نه تر ۳۳ پورې مندرج دي، چې دغه پاسنه درج شوه بېت پکښې نه تر سترگو کيږي -

خو دا پۍ دې ناگه څښي

نه خواړه نه دې اوبه څښي

د محترم همېش خليل د متن د ۳۸ مخ پنځم بېت دے، چې د "استسقاء" په برخه کښې راوړې شوه دے- دغه برخه په اوؤ بېتو مشتمله ده- په زېر بحث متن کښې دغه برخه په ۳۴ او ۳۵ مخونو مندرج ده، چې د بېتونو

ترتيب ئې گډوډ دے، ټول بېټونه پکښې پنځه دي يو بېټ پکښې حاشيې ته اوږې شوے دے او د لوړ درج شوي بېټ اندراج نۀ په متن کښې شته او نۀ حاشيه کښې -

دوه سـوچـهل درمـه گـره
نۀ خـه بـېش و کمـه گـره
خـينـې سـازې کـره گـولـی
پـه مـقـدار د بـهـلـولـی

دغه د محترم همېش د متن د ۵۱ مخ بېټونه دي، چې د "دارو د نس د خلط د هر علت د اشتهاد" په برخه کښې راغلي دي - په مذکوره متن کښې دغه برخه په ۱۵ بېټونو مشتمله ده، خو په زېر بحث متن کښې د مذکوره برخې د بېټونو تعداد ۱۳ دے، چې دغه درج شوي دوه بېټونه پکښې کم دي -

دا جـلاب عـجب جـلاب دے
سود ئې کښلے په کتاب دے

د محترم همېش د متن د ۸۲ مخ اتم بېټ دے، چې د "ترکیب جلاب" د برخې په پاے کښې درج دے - په دغه برخه کښې د بېټونو تعداد ۲ دے، خود زېر بحث متن په مذکوره برخه کښې ۵ بېټونه ليدے کيږي او پاسنۍ درج شوے بېټ پکښې نۀ دے رانقل شوے -

تر زعفرانو تر عنبرو لري ډېره
په خوراک او په بخور نفع اکر
ډېر زحمت په وخت د مني پېدا کيږي
لکه سل، تبه، قولنج، بلا بتر
د مولی په خوراک کښې دي دوه گټې
بد هضمي، ريگ مثانه کاندې بدر

گرد غبار غارمه چيقر هوا بدبويه
رنځ علت وبا پيدا کيږي اکثر

دغه پاسني درج شوي بېتونه د هغه قصيدي (د صحت خبرې) دي، د کومې ذکر چې په تفصيل سره د محترم رشتين د طب نامې په بحث کښې شوي دي او ټول بېتونه ئې په کليات خوشحال کښې ۲۷ دي، خو په دې زېر بحث متن کښې ئې ۲۳ بېتونه راغلي دي او دغه درج څلور بېتونه پکښې کم دي. دغسې د محترم همېش په چاپ متن کښې د دغې قصيدي ۲۲ بېتونه راغلي دي او په برنيو راوړلې شوؤ بېتونو کښې څلورم بېت کم دے. بله دا چې د تقويم ميا صاحب په دې مرتبه طب نامه کښې د ذکر شوي قصيدي د بېتونو مصرعې هم ادلې بدلې شوي دي او پرته له دې په متن کښې ځاي په ځاي عناوين هم گډوډ دي، چرته د دوؤ عناوينو بېتونه ديو عنوان لاندې راوړي شوي دي او چرته ئې ترتيب بدل دے.

• په متن کښې د بېتونو د قافيو غېر موزون والي هم ترنظره کيږي. په دغو کښې خوځښتي بېتونه هغه دي چې اندراج ئې د محترم همېش د مرتب طب نامې په بحث کښې راغلې دے. د مثال په توگه اندراج نمبر ۲، ۴، ۵، ۶، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱ او ځينې نور دا دي.

نه څردل په دا ور کيږي
(۴۳ مخ) قي لا هم په دا ور کيږي

دا پنځه اول چي وينه
(۵۴ مخ) شير شاهي د هريو وينه

کل دارو په شربت توئے کړه
(۲۹ مخ) بڼه حل پکښې فروئي کړه

استسقاء هغه علت دے

چې گنده تر هر علت دے (۳۴ مخ)

• په دې متن کښې يواځې دا نه چې د بېتونو قافيې ئې موزونې نه دي، بلکې په ډېرو بېتونو کښې ئې د قافيو يا د ردیف د تورو املا هم يو شان نه ده- لاندې څو بېتونه د متن د املا سره سم رانقلوؤ: (دلته دې دا خبره ياده وي چې دغه ټول بېتونه د مثنوی دي)-

دواړه سم شپږ شپږ درمه

هنجه درې واخله همدم (۳۵ مخ)

زنجبیل دولس درهمه

جوانن پانزده اکرم (۳۵ مخ)

کت تل څلور درمه

واړه يو ځای کره پر غم (۳۵ مخ)

چه نیم سیر اوبه شي پاتی

په حساب نه کم و زیاتر (۵۱ مخ)

نبه ئے پر اووینځه اے دل

په کاغذ باند ئے ادله (۵۹ مخ)

پر اوبه گوټ کره شیر گرم

چې گولئ کا تر مے تر مے (۲۲ مخ)

هم د شوے پانړی روک

پوره درم شیر شاهي جوکه (۸۱ مخ)

پکارنه ده بنځه شنډه
چه د وازدو لری تنډا (۱۰۰ مخ)

مگر حکم و تادر کره
یاد تاپه لاس شه درکا (۱۱۲ مخ)

اوس به د محترم همېش خليل او محترم سيد تقويم الحق کاکا خېل د طب نامې د متونو هغه برخې په جدول کښې په تقابلي توگه وښايو د کومو ماخذ چې يو دے او هغه د پښتو اکېډمۍ د کتاب خانې هغه خطي نسخه ده، چې ارواښاد محمد نواز خټک ورته د مرگ نه لږه موده وړاندې سوغات کړې وه او اوس په مذکوره کتاب خانه کښې د ۹۳۴۰ نمبر لاندې ساتلې کيږي. د دې تقابلي جدول بنيادي مقصد او مدعا دا ده، چې څه رنگه د يوې خطي نسخې نه متن (د خطي نسخې د متن نشان دهې د محترم همېش خليل د مرتبه طب نامې د نوټونو نه کيږي) په څو څو رنگه او جلا جلا قراتونو رانقل شوي دے. د متن دغه مختلف رنگونه او قراتونه د دې خبرې گواهي ورکوي، چې متن په يو يا بل صورت کښې د مصنف د منشا مطابق نه دے. جدول ملاحظه کړئ:

کۀ ئې کوشم وئيل وړدېږي (۱:۱۵)	کۀ ئې کشم وئيل اوږدېږي (۸:۲۲ الف)
ستا صحت دے ښۀ ئې گوره (۲:۱۸)	ستا صحت به ووشي گوره (۲:۲۵ الف)
څۀ چې وخورے يا پېدا کال (۴:۴۲)	څۀ چې اوخوري، پېدا کا (۵:۴۵ الف)
بې طاقت شي لا د تبه (۵:۴۳ الف)	بې طاقت شي لا د تې (۶:۴۵ الف)
د لرزې راشي غالبه (۵:۴۳ ب)	د لرزې راشي غالبې (۶:۴۵ ب)
په هم سنگ د دوي اومې کړے (۷:۵۵)	په هم سنگ د دوي اومې کړے (۴:۵۵ ب)
موچرس کړه د هاوي کړه (۴:۵۲)	موچرس کړه وهاوي کړه (۹:۵۵ الف)
همېش کړه، مکړه تحمل (۵:۵۸)	همېش کړه په تحمل (۲:۵۸ ب)
په کاغذ باندې وله (۵:۵۲)	په کاغذ باندې ادله (۷:۵۸ ب)
ډېر ښۀ کار دے کۀ ئې ته کړے (۱:۲۱)	ډېر ښۀ کار دے کۀ ته کړے (۸:۵۹ ب)

(۲۰:الف)	هغه بُوټی وُچ میده کړه	(۴:۲۱)	هغه بوټی چې میده کړی
(۲۰:الف)	یو یو کف په هر سبا خوره	(۷:۲۱)	یو یو کف ئې هر سبا خوره
(۲۰:الف)	که روتی غوړي به تۀ خورے	(۹:۲۱)	که روتی غوړه هم تۀ خورے
(۲۱:الف)	دوه خوراک متوا تر خوره	(۲:۲۲)	د دئ خوراک متوا تر خوره
(۲۳:۱ ب)	سره گډ واړه گړیا کړه	(۷:۲۴)	واړه گډ سره گړیا کړه
(۲۳:۳ ب)	یو گولی سبا اخله	(۱:۲۵)	یو گولی سحر اخله
(۲۳:۴ الف)	د سبا په وخت ئې وُخوره	(۲:۲۵)	د سحر په وخت ئې او خوره
(۲۳:۷ الف)	همگي به پرې معدوم شي	(۵:۲۵)	دا همه به پر معدوم شي
(۲۲:۱ الف)	راته غوړ کيږده جلاب دي	(۴:۲۸)	راشه غوړ کړه بنۀ جلاب دي
(۲۲:۲ الف)	یو تروے، بل عشق پیچہ کړه	(۵:۲۸)	یو تر دي بل عشق پیچہ کړه
(۲۷:۱ ب)	کيچرے غوړ خوره بې پایا به	(۷:۲۹)	کيچرې غوړ خوره بې حساب
(۲۷:۲ ب)	په بنۀ شان د میده شینه	(۲:۷۱)	په بنۀ شان د سیده شینه
(۷۴:۹ ب)	په هوس له تانه یاره	(۷:۷۹)	په هوس کښې له تا یاره
(۷۵:۲ الف)	چې حیا شرم ورکيږي	(۱۱:۸۰ الف)	چې حجاب شرم ورکيږي
(۷۵:۲ ب)	هسې رنگ ئې د بیا کيږي	(۱:۸۰ ب)	هسې رنگے وي بیا کيږي
(۷۵:۷ ب)	ئې مشغول د ځان په غوښې	(۷:۸۰ ذ)	ئې مټین د ځان په غوښې
(۷۲:۳ ب)	چتیره ترے لا اولا ده	(۳:۸۰)	چنپره ترلا اولي ده

د بحث په پای کې کښې باید وویل شي، چې د طب نامې په ټولو ذکر شوؤ متونو کې ځای په ځای نیمگړتیاوې او تسامحات تر نظره کیږي، چې دا رانېسي چې د تدوین په وخت کې تصحیحات په دقت او انهماک سره نه دي شوي- که خبره د درې واړو متونو د تقابل په حواله وشي او ښکېلې او کمبوتونه ئې وښايیله شي، نو باید وویل شي چې په اول او دویم ځانگړي متونو کې تر ډېره حده د تدوین د روشونو سره سم د خطي نسخې تعارف ورکړې شوي دي- خو درېم متن کې یواځې د خطي نسخې یادونه شوې ده- دغسې د اول چاپ متن بېخي کم دی- دویم چاپ تر ډېره حده بشپړ دی او درېم چاپ کې متن ځای په ځای نیمگړی دی او بېتونه ترې پاتې

شوي دي- په درېواړو متونو کېنې د استفاده شوو نسخو دپاره علامات ټاکلې شوي دي- د وړومبي متن فرهنگ ناتمام دے او د دوېم او درېم متن فرهنگونه تر ډېره حده د متن د غوښتنو سره سم دي-

وړومبې او دوېم ځانگړي متون د حاشيو او نوټونو منظم اهتمام لري خو په درېم ځانگړي متن کېنې دغه اهتمام په منظم ډول نشته، بله دا چې د دغو ټولو متونو په حاشيو کېنې د نسخه بدلو د انتخاب په حواله په ډېرو کمو ځايونو کېنې د مدون نظر تر سترگو کېږي- د ټولو متونو د برخو عناوين يو شان نه دي او د بېتونو تعداد پکېنې هم ځای په ځای مختلف دے او چرته پکېنې د مختلفو عناوينو بېتونه د يو بل سره گډوډ هم راغلي دي-

حوالې

- ۱- رشتين، پوهاند، طب نامه، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۴۵ هـ ش، ب-ج مخونه
- ۲- رشتين، پوهاند، طب نامه، ۴۱ مخ
- ۳- همېش خليل، طب نامه، پاکستان خوشحال ادبي جرگه، اکوړه، ۱۹۸۴ء، ۵ مخ
- ۴- همېش خليل، طب نامه، ۵ مخ
- ۵- همدغه، ۱۱۸ مخ
- ۶- همدغه، ۱۲۷ مخ
- ۷- تقويم الحق کاکا خېل، طب نامه، خوشحال ريسرچ سل، پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي، پېښور، ۱۹۸۵ء، ۷ مخ